

İSLAM TARİH, SANAT VE KÙLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA VAKFI

A R M A

EMİNE UYUMAZ
SÙLEYMAN KIZILTOPRAK

Istanbul 2005

İSLAM TARİH, SANAT VE KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA VAKFI

PROF. DR.
RAMAZAN ŞEŞEN

A R M A Ğ A N I

Editorler
EMİNE UYUMAZ
SÜLEYMAN KIZILTOPRAK

İSTANBUL – 2005

İSAR Vakfi Yayınları; No 21
Yıldız Yayıncılık, Reklamcılık Yayınları; No 8

ISBN 975-7873-19-1 (İSAR) ISBN 975-6855-15-0 (Yıldız)

İSAR Vakfi Kitiiphanesi Katalog Bilgileri

Prof. Dr. Ramazan Şeşen armağanı / editor Emine Uyumaz ve Suleyman Kızıltoprak.- İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı; Yıldız Yayıncılık, Reklamcılık, 2005.

viii, 436 s.; 24 sm.- (İSAR Vakfi yayınları; no 21. Yıldız Yayıncılık, Reklamcılık yayınları; no 8)

Dipnot var.

1. Şeşen, Ramazan,--1937- 2. Türkler -- Tarih. 3. Türkler -- Medeniyet. 4. Armağan ve Hatıra Kitapları. I. Uyumaz, Emine. II. Kızıltoprak, Suleyman. III. Seri.

956.1--dos20

© İSAR Vakfı

Lale Sok. No. 8, 1. Levent, İstanbul-Türkiye
Yıldız Sarayı, Seyir Köşkü, Barbaros Bulvarı 80700

Beşiktaş, İstanbul-Türkiye

Tel: +90 (212) 325 93 15 +90 (212) 259 17 42

Faks: +90 (212) 258 43 65

E-posta: ircica@superonline.com

Web site: <http://ircica.org>

Sayfa düzeni: Acar Tanlak

İÇİNDEKİLER

İçindekiler	III
Sunuş	VII
Kendi Anlatımıyla Prof. Dr. Ramazan Şeşen ve Eserleri	
Dog. Dr. <i>Süleyman Kızıltoprak</i>	1
Mehmed Ali Paşa Doneminde Mısır'da Terciime Hareketi ve Türkçe'nin Yeri	
Prof. Dr. <i>Ekmeleddin Ihsanoğlu</i>	25
Feridun Ahmed Bey: Hayatı, Eserleri ve <i>Miftâh-ı Cennet</i> 'i	
<i>Prof. Dr. Abdiilkadir Özcan</i>	51
Sir Tarduşların Gök-Türk Tarihinde Oynadığı Rol Hakkında	
Prof. Dr. <i>Ahmet Taşağıl</i>	67
Gazneliler Devri Divân Teşkilâtına Kısa Bir Bakış ve Görevliler Listesi	
Prof. Dr. <i>Erdoğan Merçil</i>	77
Kâlikala Emirliği	
Prof. Dr. <i>Enver Konukçu</i>	99
Meçhul Bir İsim ve Yeni Bir Eser: Bayburtlu veya Vanlı Zaifî ve Ahbârul-İber Adli Mesnevisi	
<i>Prof. Dr. Hasan Yiiksel</i>	111
Uşak'ta Kaçar-Harmandalı Yerleşimine Dair Bazı Bilgiler	
<i>Prof. Dr. Saim Savaş</i>	125
Kaynaklara Gore Türkiye Selçuklu Sultanlarının Ölümleri ve Mezar Yerleri	
Yrd. Dog. Dr. <i>Emine Uyumaz</i>	
1897 Osmanlı – Bulgar İttifakı	
Dog. Dr. M. <i>Metin Hiilagii</i>	
Borç-Alacak İlişkileri Açısından Kayserili Gayr-i Muslim Tüccar ve Esnafı	
Dog. Dr. <i>Ömer Demirel</i>	189
İbn Hacer'in <i>İnbâ</i> ' el-Gumr'undaki Timur İle İlgili Kayıtlar	
Dr. <i>Musa Şamîl Yüksel</i>	199
İlginç Kişiliği ile VI. Fâtîmî Halifesi el-Hâkim Bi-Emr Allâh (996-1021)	
Dr. <i>Nihat Yazılıtaş</i>	233

Nazmi-zâde Murtaza'nın Gülşen-i Hulefâ'sına Gore Osmanli Döneminde Bagdat (1534-1717) <i>Dr. Mehmet Karataş</i>	
Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Anadolu Fikrî Yapısının Rolü <i>Yrd. Doç. Dr. Selahattin Doğruş</i>	257
Erzurum Valisi Mehmet Celal Bey'in Bayezit (Ağrı) Sancağına Dair Raporu (1909) <i>Dr. Selahattin Tozlu</i>	275
İstanbul Kutüphanelerinde Bulunan Farsça Tarih Yazmaları <i>Felix Tauer/İrec Aşşâr</i> İlave ve Tercüme: <i>Osman G. Özgüdenli - Abdulkadir Erdoğan</i>	287
Kur'ân'ın Sliirelerinin, <i>Âyetlerinin</i> ve Harflerinin Sayısı Üzerine Dogu Türkçesiyle Yazılmış Bir Metin <i>Dr. Abid Nazar Mahdum</i>	327
Artukoğlu Belek Gazi'nin Siyasî Faaliyetleri <i>Dr. Aydın Usta</i>	355
Ortaçağ Bosna Toplumı ve Bogomillik Meselesi Üzerine <i>Onnan Karatay</i>	369
Kazak Turklerinde Defin Adetleri ve Merasirler <i>Dr. Osrnan Yorulmaz</i>	387
İslamiyet Öncesi Turk Tarihinin Köklü Gelenegi Tüirbedarlık Hakkında <i>Dr. Tilla Deniz Baykuzu</i>	403
On the Role of Ancient Turks in the History of Central Asian Civilizations <i>Shamsiddin S. Kamoliddin</i>	417
Memlûk Devleti'nde Battâllık ve Tarhânlık <i>Altan Çetin</i>	425

HAKEM OLARAK KATKIDA BULUNANLAR:

1. Prof. Dr. Gulgin Çandarlıoğlu, *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi*
2. Prof. Dr. Abdülkadir Özcan, *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi*
3. Prof. Dr. Ahmet Taşağıl, *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi*
4. Prof. Dr. Erdoğan Mergil, *İstanbul Üniversitesi*
5. Prof. Dr. Huseyin Salman, *Marmara Üniversitesi*
6. Prof. Dr. Abdulkerim Özyaydın, *İstanbul Üniversitesi*
7. Prof. Dr. Mehmet Kanar, *İstanbul Üniversitesi*
8. Prof. Dr. Özcan Mert, *Marmara Üniversitesi*
9. Prof. Dr. Mustafa Öz, *Marmara Üniversitesi*
10. Prof. Dr. Ilker Alp, *Trakya Üniversitesi*
11. Dog. Dr. Giilden Sađol, *Marmara Üniversitesi*
12. Dog. Dr. Nihat Öztoprak, *Marmara Üniversitesi*
13. Dog. Dr. Hayrünissa Alan, *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi*
14. Yrd. Doç. Dr. Ömer İşbilir, *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi*
15. Yrd. Dog. Dr. Filiz Karaca, *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi*
16. Yrd. Doç. Dr. Tanju Seyhan, *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi*

İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK TARİHİNİN KÖKLÜ GELENEĞİ TÜRBEDARLIK HAKKINDA

Tilla Deniz Baykuzu*

İslamiyet öncesi Türk kültür hayatının önemli bir unsurunu oluşturan oliim, oliimden sonra hayat anlayışı ve bu konudaki inanışlar Turk mezar yapıları, gömü adetleri ve törenlerle ilgili bir çok geleneği oluşturmuştur. Yapılan çeşitli arkeolojik araştırmalar sonunda kurganların şekilleri, boyutları, mezar odaları tespit edilmiş, kurgan içine bırakılan eşyaların incelenmesi sonucunda ise Tiirklerin ölüm ile ilgili inanışları genel olarak açıklığa kavuşmuştur. Bununla beraber Çin kaynaklarından yapılan yeni tercümeleler bugüne kadar üzerinde durulmamış bazı geleneksel kurumların varlığını işaret eder niteliktedir.

Bilindiği üzere eski Tiirkler atalarına ait kurganlara son derecede önem verir, başkalarının, özellikle de düşmanların onları bozarak saygısızlıkta bulunmasını en büyük hakaretlerden biri olarak görürlerdi. Bu konudaki en bilinen örnek Avrupa Hunlarına aittir. Attila, atalarına ait mezarların Margos Piskoposu tarafından soyulmasını savaş sebebi addetmiş ve derhal I. Balkan seferini (441-442) başlatmıştı¹. Asya Hunları döneminde ise Wu-huan kabilesinin Hunlara karşı isyan başlattıklarında Hun ch'an-yülerinin mezarlarına saldırmış oldukları görülür. İskitler hakkında verilen bilgilerde de bu geleneğin bir başka benzerini bulmak mümkündür. Onlar, savaşa girmelerindeki en büyük nedenin babalarının mezannı savunmak olduklarını soylarlerdi². Kurganların soyulma ve tahrip edilme sebepleri yalnızca içindeki değerli eşyalar değildir. Bu tip olaylar genellikle gücün ve iktidarın kimde olduğunun bir göstergesi olan "düşmana meydan okuma" davranışı olarak da kendini sıkça gösterir. Örneğin IV. yüzyılda merkezi Çin toprakları üzerinde kurulmuş olan Hunların İlk Chao Devleti (M.S. 304-M.S. 329) zamanında Hun İmparatorunun ölümü üzerine tahtı ele geçiren bir isyancı, imparator ailesi olan Liu ailesinden yaşlı gens, kadın erkek demeden pek çok kişiyi katletmiş, eski İmparator Liu Yüan ve Liu Ts'ung'un kurganlarını tahrip ederek atalar tiirbesini yakmıştı. Durum o kadar korkunç ve vahimdi ki

*Arş. Gör. Dr., Mimar Sinan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

¹ İ. Kafesoglu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1996, s.291 ; G. Çandarlıoğlu, *İslam Öncesi Türk Tarihi Ve Kültürü*, İstanbul 2003, s. 29; A. Ahmetbeyoğlu, "Büyük Hun Hükümdarı Attila", *Manas Türk-Kurgu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 7, s.1-20.

² J.P. Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, İstanbul 1999, s. 253.

kaynaklar bunu "Ruhların ağlama sesleri binlerce kilometre uzaklara yayıldı" ³ diye ifade etmişlerdir.

Kurganlara duyulan bu saygı ve önemin Orta ve Kuzey Asya kavirlerinde goriilen "Atalar Kültü"nden kaynaklandığı açıkça görülmektedir. O halde burada soracağımız en doğru soru şu olmalıdır: Ataları bu kadar önemli kılan ve atalar kültürünü doğuran şey nedir?

Bu sorunun cevabi için elbetteki öncelikle Şamanizmin derinliklerine inmemiz gerekmektedir.

Altay Türklerinin yaradılış efsanesine göre Yer ve Gök yaratılmadan önce her şey sudan ibaretti. İnsanoğullarının atası ve bütün varlıkların başlangıcı olan en büyük tanrı Kayra Han kendine benzer bir varlık yaratır ve ona "Kişi" adını verir. Böylece ikisi birlikte suların üzerinde uçarak gezinirler. Ancak bir süre sonra Kiyi, yaratıcısı Kayra Han ile boy olguymeye kalkışınca uğma yetenegini aniden kaybeder ve sulara gomulur. Kayra Han onun artık uçamadığını goriince onu kurtarmak amacıyla yeri yaratmak ister. Kişiyi ağzıyla derinliklerden toprak çıkarmasını emreder. Çıkan toprağı suyun yuzune serpiştirir ve böylece yeryuzu yaratılır. Fakat Kiyi bu durumda bile yaratıcısından gizli igler çevirmeye kalkar ve ağzında gizlediğı toprakla kendine ait bir yer yapmayı düşünür. Ancak sudan çıkınca toprak şişmeye baglar. Öylesine giger ki, Kiyi nefes alamaz hale gelir. Kayra Han onu kurtarmak için derhal tükürmesini emreder. Kiyinin tükürdüğü bu topraklar her yere sıçrar ve bunlar dağları, tepeleri meydana getirir. Kayra Han. Kiyi'yi kurtarır kurtarmasına ama çok kızgındır ve ceza olarak onu ışıklar diyarından yeraltına kovar, adını "Erlik" olarak değiştirir. Yeryuzune ise bayka kiyiler yaratarak yerlegtirir. Erlik yine de uslanmaz, bu kez de yeryüzündeki kigileri baştan çıkarmaya kalkar. Sabrı taşan Kayra Han Erlik'i yeraltının üçüncü katına yollar ve kendisi için de on yedi katlı gökyüzünü yaratır⁴.

³ CS [Chin Hanedanlığı Yılığı], M.S. 265-420 yılları arasında hüküm süren Han Hanedanlığının olaylarının kaydedildiğı yıllıktır. Fang Hsuan-ling tarafından M.S. 641-648 yılları arasında yazılmıştır. Esrr 130 bolumden oluşur. 100. bolumden sonrası Hun Devletleri ve On Altı Devlet Donerinde kurulan çeşitli devletlerin siyasi ve kültürel tarihini anlatır. Eserin Taipei, 1987 baskısı kullanılmıştır.) 102, Liu Ts'ung Biyografisi, s. 2678; TCTC. (Tsu-chih T'ung-chien, Kronolojik bir eserdir. 294 ciltten oluşur. Sun-mu Kuang tarafından yazılan eser M.O. 403- M.S. 960 yılları arası olayları kapsamaktadır. Makalemizde Taipei, 1935-1987, Hua Shih yayınevinin baskısı kullanılmıştır.) s.2862; L.N. Gumiliev, *Hunlar*, İstanbul 2002, s. 367.

⁴ W. Kadloff . *Sibirya'dan Seçmeler*, Ankara 1986, s. 215-217; A. İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*, TTK. Ankara 2000. s.14-21

Tengere Kayra Han Gökyüzü'nün en ust katında oturur. On altıncı katta ise altın bir dağ üzerinde yagayan ve altın bir tahtta oturan Bay Ülgen yaşar. Dokuzuncu kat Kudretli Kızagan Tengere'ye aittir. Mergen³ Tengere ile Güneş Ana yani Kunene yedinci katta otururlar. Altıncı katta Ay Baba, beşinci katta ise Kuday Yayıcı bulunur. Bay Ülgen'in iki oğlu insanların hamisi Yayık⁶ ve May Tere, göğün üçüncü katındadır. Bu katta Suro Dağı ve Sut-Ak-Golu, yedi Kuday, tebaaları, Yayıcıları⁷ koruyucu melekler ile iyilik yapmış insanların ruhları vardır. Bu ruhlar halen yagamakta olan insanların olmuştukları atalarının ruhlarıdır ve yeryüzünde yagayan ardıkları ile tannlar arasında aracılık yaparlar⁸. Yaşayan insanla onun olmuştukları cedleri arasında sıkı bir ilişkinin bulunması eski Türk inancını diğer dinlerden ayıran en büyük özellik olarak kabul edilir. Gök ve yer katlarında yagayan bütün tanrılar yaratan, yagatan ve koruyan varlıklar olarak bilinirler. İnsan bu tannlarla doğrudan iletişimi kuramaz, bir aracıya ihtiyaç duyar. İşte bu araçlar onların iyi atalarının ruhlarıdır. İnsanlar dokuz ced ataları tarafından korunurlar. İstek ve dileklerinin yerine getirilmesi için atalarını aracı koyarak tanrıya ulaşmaya çalışırlar. Ancak bunun için başka bir aracıya ihtiyaç vardır. Bu yetenek ise ancak bir kamda bulunur. Kam bir davul vasıtasıyla ve ataların gücü yardımıyla Yer-su ruhlarını yardıma çağırır⁹.

Zor durumlarda, belaların savulmasında, hastalıkların kovulmasında, çeşitli dilek ve isteklerde tannlardan yardım alabilmenin yolunun ölmüş atalarının aracılığından geçmesi gerekliliği atalar kültürünü oluşturmuş, dolayısıyla olmuştukları kişilerin kişisel eşyalarına ve mezarlarına da saygıyı kaçınılmaz olarak beraberinde getirmiş olmalıdır.

Gokturklerin Türeyiş efsanesine göre A-shi-na kabilesi düşman tarafından kıyıma uğramış, kurtulan tek erkek çocuk ise elleri ve ayakları kesilerek bataklıkta olmuştukları terk edilmiştir. Bir dişi kurt onu korumasına almış beslemiş ve böylece olumdan kurtarmıştır. Daha sonra ise kaçtıkları bir mağarada bu çocuktan on erkek evlat dünyaya getirmiştir. Gokturkler bu inanç doğrultusunda her yıl soylarının çıktıklarına inandıkları bu mağarada toplanarak atalarının ruhlarına kurban törenleri yaparlardı. Gokturklerin bu mağarayı atalarının doğduğu kutsal mekan olarak kabul ettikleri ve atalar kültürünün uzantısı olan anma törenlerini bu mağarada yaptıkları görülmektedir¹⁰.

³ Mergen, "Nişancı" "iyi atıcı" dernektir. Pehlivan Gültekin, Doğu Türkistan Kulca, 75, Diş Hekimi

⁶ Bir diğer adı "May ene" dir.

⁷ Yaraticılar.

⁸ W. Radloff, *a.g.e.*, s. 218-219.

⁹ W. Radloff, *a.g.e.*, s. 220-221; Kamın ruhlarla ilişki kurması hakkında bkz. M. Eliade, *Şamanizm İkel Esrime Teknikleri*, İstanbul 1999, s.24, 543.

¹⁰ A. Türeyiş, *Gokturkler*, TTK Ankara 1995, s. 11, 98

Kurganların içine koyulan gündelik yaşam egyptalannın yanısıra yüksek mevkiden olanlara ait kurganlara bırakılan değerli eşya ve mücevherler yabancı kültürlerle ait insanların dikkatini her zaman çekmiştir. Bu değerli eşyaları çalmak için kurganlara zarar verilmesi sıkça rastlanan olaylardır. Fakat Türkler, değerli eşyaların çalınmasından çok atanın ruhunun yeryüzündeki bağlantısı olan mezzanın hakarete ve saygısızlığa uğramasından etkileniyor olmalıydılar. Bir çok araştırmacı, Türklerin bu tip hırsızlıklardan korunmak için kurganları gizli ve uzak yerlere yaptıklarını iddia etmektedirler. Biz bu teze katılmamaktayız. Kurganların uzak yerlere yapılmasındaki amaç yerin uzaklığı değil yerin kutsallığından kaynaklanmaktadır. Ayrıca kurganlar yapıları itibarıyla zaten kendini belli eden tiimseklerdir. Tiimsek olmayanlar ise taşlarla çevrilerek yeri belli edilmeye çalışılmıştır. Mezzanın gizlenmesi istisnai sayılacak bir durumdur ve ancak bazı büyük hükümdarlar ve aileleri için uygulanmış olmalıdır. Sebep ne olursa olsun ataların kurganlarını tecavüzlerden korumanın yolu onu korumaktan geçmekteydi. Çin Hanedanlığı Yılığında Sonraki Chao Devleti'nin (M.S.319-352) kurucusu olan Hun imparatoru Shih Lo'ya (M.S.319-333) dair şöyle bir kayda rastlamaktayız:

“Çin Devleti komutanlarından biri olan Tzu-ti, Shih Lo'nun topraklarına saldırdı. Lo ise hemen Tzu-ti'nin atalarına ait mezarı tamir ettirmek ve mezarı korumak için iki oymağı tahsis edeceğini bildirdi...”

Hun imparatoru Lo, bu olayı savaş yoluyla değil barışla çözümlene yoluna gitmişti. Bu teklif Tzu'nun çok hoşuna gitmiş, her ikisi arasında barış sağlanmış Lo, böylece saldırıları durdurmanın başka bir yolunu bulmuştu¹¹.

Sonraki Chao Devletinin ikinci büyük imparatoru olan Shih Hu'nun (M.S. 335-349) asıl adı Shih Chih-lung'du. Fakat gençlik yıllarında ilk Chao devleti'nin kurucu imparatoru olan Liu Yuan-hai'nin türbesinin muhafızlığını yaptığı için “Taş Kaplan” anlamına gelen “Shih Hu” lakabı takılmıştır ve bu tarihi kayıtlar onu bu lakabıyla telaffuz ederler¹².

Bu örneği pekiştiren başka bir olay ise şudur:

397 yılında kurulan Kuzey Liang Hun Devletinin (M.S. 397-M.S. 439) ilk Ch'an-yiisii Meng Hsiin'in oğlu Mu-chien (M.S. 433-439), Tabgaç (Kuzey Wei) hükümdarı Shih Tzu'nun kızkardeşi ile evlenmiş, giderek güçlenen bu

¹¹ CS. 104A, s. 2738

¹² CS. 106, s.2761; Bu bilgi bize türbelerin onunda veya etrafında, ya da anıt mezara giden taş üzerinde mezarı koruduğuna inanılan taş kaplan heykellerinin olduğunu düşündürür.

devletle akrabalık kurmuştu. Tabgaç hükümdarı kendi devletinin genişlemesinde büyük bir engel olarak gördüğü bu devleti ele geçirmek için onceleri pasif bir siyaset uygulamıştı. Bu taktik işe yaramayınca askeri gücünden faydalanarak eniştesine saldırdı. Beklediği yardımı alamayan Mu-chien, kardeşlerinin de teslim olmasıyla çaresiz kaldı ve 439 yılında Tabgaçlar'a teslim oldu. Shih Tzu onu bağısladı, başkentinde büyük bir torenle karşıladı ve ona "Batı Orduları Generali" unvanını vererek babası Meng-hsun'un kurganını korumak üzere **30 oymağı muhafız** olarak görevlendirdi¹³.

Bu kayıtlardan büyük kişilerin kurganlarını korumak için bazı oymakların muhafızlık yaptığı, yani bir kurgan muhafızlığı muessesesinin var olduğunu, bu oymak sayısının ise kurganın ait olduğu kişinin statusüne göre az ya da çok sayıda olduğu görülmektedir. Bu muhafız ailelerin öncelikli görevlerinin kurganı her türlü saldırıdan korumak olmalıdır. O halde bu göreve bir çeşit-İslami dönemdekine benzerliğinden dolayı- "Türbedarlık" denilebilir mi? Yoksa sıradan bir mezar bekçiliği miydi? Buna cevap verebilmek için başka örnekler bulmamız gerekmektedir. Sibiryaya ve Orta Asya'nın avcı- hayvancı göçebe halkları etnik ve dil bakımından farklılık gösterebilir bile göçebe karakterlerinin bir sonucu olarak dinsel alanda ana hatlarda birleşirler. Bu yüzden sorumuza cevap ararken zaman aralığını biraz daha geniş tutmamız ve benzer toplulukları da gözden geçirmemiz faydalı olacaktır. Bütün bunların sonucunda karşımıza çağdaş olan bir çok Türk topluluklarının çeşitli dinleri kabul etmiş olmalarına rağmen o dönemde hala şaman inançlarıyla yaşayan bir bozkır kavmi çıkmaktadır: Cengiz dönemi Mogollar.

1204 yılında Cengiz Han onderliğinde birleşen Mogollar, onun hakimiyet döneminde ani çıkışlarıyla dünyanın korku ve dikkatini üzerlerine çekmişlerdir. Bu yüzden bu dönemden itibaren onlar hakkında daha fazla merak uyanmış, daha fazla kayıt tutulmaya başlanmıştır. Cengiz dönemi Mogollar hakkında en önemli bilgileri bize sunan ise XII. Yüzyıl seyyahlarından biri olan Wilhelm Von Rubruk'tur. 1253-1255 yılları arasında Kırım üzerinden Karakorum'a kadar

¹³ SLKCC. (Shih-liu Kuo Ch'un-ch'iu, Wei Hanedanlığı döneminde Ts'ui Hung tarafından yazılmıştır. On Altı Devlet döneminde yaşamış olan bütün devletler hakkındaki bilgileri ayrıntılarıyla veren çok önemli bir eserdir ve 100 bölümden oluşur. Ancak özellikle rakamlarla ilgili bilgiler diğer kaynaklardakilerden farklı, genellikle biraz abartılı olmakla beraber diğer yıllıklarda bulunmayan bazı kayıtlara bu eserde rastlanmaktadır. Makalemizde Taipei 1987 baskısı kullanılmıştır.) 97 Pei Liang, s. 671.; W.S. (Wei Hanedanlığı Yıllığı, 551 yılında Kuzey Ch'i (550-572) imparatoru tarafından saray baş katibi olan Wei Shou'ya yazdırılmıştır. Eser 114 cilt-130 bölümden oluşmaktadır. 93-103'e kadar olan on bölümde yabancı kavimlerin siyasi hayatlarıyla ilgili bilgiler bulunmaktadır. Bu bölümler içerisinde 95. Bölüm İlk ve Sonraki Chao Devletlerine ayrılmış bölümdür. Eserin Taipei 1987 baskısı kullanılmıştır.), s.46. İmparator T'ai-Wu Biyografisi, s. 90

gitmiş, burada altı ay kadar Moğollarla birlikte yaşamıştır. Bu sayede Moğollar hakkında kimsenin bilmediği gelenek ve göreneklere, halkın durumunu öğrenme fırsatını yakalamıştır. Onun bize aktardığı kayıtlar arasında konumuzla alakalı çok kısa ama bir o kadar önemli veriler vardır. Özellikle ölümle ilgili notlar arasında şu bilgi çok dikkat çekicidir.

“ Ölen soylu biriye; Cengiz Han'ın soyundansa mezarının yanında daima bir çadır bulunur. Mezarının yerini kimse bilmez. Soyluların mezarlarının bulunduğu yerde daima bir müfreze nöbet tutar.”

Bizce bu ifadede ya yazardan ya da tercümeden kaynaklanan bir sorun var gibi gözükmemektedir. Anlatılmak istenen yeterince iyi belirtilmemiştir ve bu okuyanın aklında soru işaretleri bırakmaktadır. Bizce cümlenin aslı şöyle olduğu takdirde anlamlı olacaktır.

“ Ölen soylu biriye; Cengiz Han'ın soyundansa (anıt) mezarının yerinde daima bir çadır bulunur. (Asıl) Mezarının yerini kimse bilmez. Soyluların mezarlarının bulunduğu yerde daima bir müfreze nöbet tutar¹⁴.”

Bu bilgiye göre mezar, dolayısıyla içine koyulan değerli eşyalar söz konusu olmadığı halde çadırı yani bir nevi anıt mezarı koruyan veya bekleyen bir güvenlik grubundan söz etmek mümkündür.

Rubruk'un eserinde *Cami-üt Tevarih*'den aktarıldığına göre ise Cengiz Han'ın mezarını 1000¹⁵ kadar Uryanhıtlı korumaktaydı¹⁶. Bu oldukça büyük bir rakamdır.

Özellikle Uryanhıtlılar, diğer adıyla Uryanhay boyunun muhafızlık görevine getirilmesinin sebebi nedir? Günümüzde Güney Sibirya'da Tuva, Buryatya ve Yakutistan'da yaşayan ve Türkçe konuşan halklardan olan Uryanhıtlar *Moğolların Gizli Tarihi*'nde Moğolların kutsal dağı olan Burhan Haldun Dağı'nda yaşayan bir boy olarak gösterilmektedir¹⁷. Bu boy, eskiden dağlık ve ormanlık bir yerde yaşarlardı. Cengiz Han'ın en sadık adamlarından biri olan Celme bu boydandır ve babası Carciuday tarafından Cengiz'e hediye edilmiştir¹⁸. Moğol hanlarının, kahramanların, kabile ve oymak reislerinin muhafız

¹⁴ W. V. Rubruk, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat*, 1253-1255, İstanbul 2001. s.42

¹⁵ ?i?i?i 1 tabura denk düşer.

¹⁶ Rubruk W.V., a.g.e., s. 42.

¹⁷ *Moğolların Gizli Tarihi*, Çev. Ahmet Temir, TTK Ankara 1986, s. 38.

¹⁸ a.g.e., s.38.

askerlerine Mogolca da “arkadaş” anlarmna gelen "nokor" denmektedir. Nokorlerin ozelliklerinden en önemlisi efendisine kendi isteğiyle bağlanmasıydı. Onun kolesi veya ücretli uşağı değildi. Bazen babalar kendi evlatlarını daha beşikteyken nokor yaparak verirlerdi. Nokor, başbuğuna hizmet etmeyi görev edinen ve başbuğunu “meşru” efendi kabul eden özgür bir savaşçıydı. Nokorler yüksek tabakaya mensup kişilerden de çıkabiliyordu. Yani nokorler eski Moğol toplumunun hakim sınıfından sayılırlardı. Başbuğuna ihanet eden bir nokor onun efendisinin düşmanı olan kabileler tarafından bile kinanir, cezalandırılması gerektiğine inanılırdı. Bir nokor herşeyden önce başbuğlarının, kabile ve soy rehberlerinin askeridir. Nökörün olumundan sonra da onun çocukları veya soyu efendisinin ardıllarına hizmet eder. Nokorler sadece askerlik yapmazlardı. Zaman-zaman başbuğu tarafından postacı, elçi göreviyle vazifelendirilir. genellikle de av ile ilgili işlerle meşgul olurlardı. Bir nokor özgür bir insan olarak istediği zaman efendisini bırakıp gidebilirdi¹⁹. İşte Celme daha bebekken Cengiz Han'a nokor olarak verilen bir Uryanhit idi. Belki de Cengiz'in mezarının başındaki bir tabur askerin özellikle Uryanhit boyundan olması, Celme ve Siibedai gibi sadakatlerini ispatlamış olan bir boydan gelmelerinin bir sonucu idi. Sadakat ve iyi savaşçılık dışında Uryanhit boyunun bir başka belki de en büyük özelliği de bütün bir boyun kamlık özelliğine sahip olmalarıdır. Uryanhitler Cengiz döneminin ilkel şamanizminin temsilcileriydiler. Bu kabile bugünkü Yakut Türklerinin de ataları sayılmaktadırlar. İnan'ın, Reşidettin'den naklettiğine göre; “Diğer Moğollar yıldırım ve şimşekten korkup evlerinden dışarı çıkmazken Uryanhitler bunlardan hiç korkmaz tam tersine şimşek ve gök gürültüsüne karşı bağırıp çağırırlardı”. Cengiz Han'ın sol kollarından biri olan Odaçı da bu kabileden idi ve adından da anlaşılacağı üzere bir şaman hekimdi²⁰. Bizce Uryanhitlerin bu özelliklerinin kurgan muhafizi seçilmelerinde büyük rolü olmuş olmalıdır. Demek ki kurgan muhafizlerinin askeri görevlerinin dışında bir de dini görevleri olduğunu söyleyebiliriz. Ataların ruhundan yardım istemek. ona danışmak için bir karmn yardimna ihtiyaç duyan insanlar onun mezarı başında kurbanlar kestirdiklerine, bunu ise göğe kamdan başka kimse çıkartamayacağına göre bu muhafizlerin bazıları da kam olmalıydılar. Bu muhafizler zamanla kurganın uzakta olması veya gizli bir yerde olması sebebiyle yaşayanlara yakın bir yerde kurulan ve kurgani simgeleyen bir anıt mezarda yani türbede görevlerine devam etmiş olmalıydılar. Bu duruma en iyi ve en bilinen örnek Kültigin Barkıdır²¹. Kültigin ve Bilge Kağan anıtlarının olduğu yerde onların

¹⁹ B.Y. Vladimirtsov, (*Moğolların İçtimai Teşkilatı*, çev. Abdulkadir İnan, TTK Ankara 1987, s.87-96.

²⁰ A İnan., *Makaleler ve İncelemeler*, “Türklerde ve Moğollarda Defin Merasimi”, TTK Ankara 1987. s.11. 377.

²¹ Barkın anlamı “ev”dir. Ancak bir devlet büyüğü olan Kültigin'in ölümü üzerine ona yaptırılan anıt mezarına “bark” adı verildiğini görüyoruz. Şimdilerde “Anıt-mezar” yenne kullanılan ve aslı Yunanca olup bize

mezari yoktur. Bunlar birer anıt mezar yani türbedir. Arkeolojik verilere göre Kultigin anıtının bulunduğu yerde turbeye giden yol üzerinde yolun her iki tarafında heykeller vardı. Bu yolun sonundaki turbenin arka tarafında kutsal ocak denilen kurban sunma yeri vardır ki bu ocağın başında duran iki heykelin kırık başları bu ocağın içerisinden çıkarılmıştır²². Ocağın bulunması kurban torenlerini, bu torenler ise kamların varlığını gösterir.

İslamiyet döneminde olunun gomulu bulunduğu mezarın üstüne yapılan binaya Turbe denmektedir. Büyük adamlar veya zengin lumseler oliimlerinden sonra farklı olmak için türbeler yaptırmışlardır. Sağlıklarında bıraktıkları servetle giderleri karşılanmak üzere bu türbeleri koruyacak, temizliğini yapacak, başucunda Kur'an okuyacak turbedarlar tahsis edilmiştir²³. İslâmî anlayıştaki bu turbe ve turbedar tanırımından yola çıkarak eski Türklerdeki **kurgan** muhafızlarının görevlerinin olum yıldönümlerinde kurgan sahibini anmak için kurbanlar kesmek, mezari ve içindekileri soygunculardan korumak, anmaya gelenlere yol göstermek, mezarın bakımlı olması ve tamiriyle ilgilenmek olduğunu tahmin etmek zor değildir.

Turbe yapıları İslâm dünyasında Türkler tarafından yaygınlaştırılan yapılardır. İslamiyet'e ait bilinen ilk turbe 862 yılında ölen Halife el-Muntasir'a aittir. Oysa Türklerde bu yapı çok daha eski dönemlere kadar uzanır. Çin yıllıkları Gök-Türk mezarlarını tasvir ederken kabir üzerine bina inşa ettiklerini, bu binanın duvarlarına ise olunun hayatıyla ilgili resimler yapıldığından bahsetmişlerdir²⁴. Çin kaynaklarının tercumelerinin tamamen bitmemiş olması, araştırmacıların bu konuyu destekleyici başka örnekler bulamamasına sebep olmuş, bu ise bilim adamlarımızı acil neticelendirmeye hatalı sonuçlara itmiştir. Bu yüzden Gök-Türklerden önce Hun döneminde Türklerde turbe varlığının olmadığı düşünmüştür. Oysa ki M.S. 333 yılında ölen, Hunların Sonraki Chao devletinin kurucu imparatoru Shih Lo, öldüğünde vasiyeti üzerine bilinmeyen bir yere gömülmüştür. Fakat onu anmak, ruhuna kurbanlar sunmak için başkentte bir yerde anıt mezarı yani turbesi yapılmış ve bu turbeye "Buyuk ata" anlamına gelen "Kao-tzu" turbesi adı verilmiştir²⁵.

Fransızca'dan geçen "Mozole" kelimesini kullanmamak için "turbe" kelimesini kullanıyoruz.
http://www.orkun.com.tr/asp/yazi.asp?Makale_Nu=413

²² M Gökmen., *Eski Türk Kitabeleri*, İstanbul 1981, s. 97.

²³ M. Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, İstanbul 1983, s.539.

²⁴ H.Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, TTK Ankara, 1996, s.4.

²⁵ CS, 105 Shih Lo Biyografisi, s. 2751.

Aynı şekilde Shih Lo, annesi öldüğünde de onun mezarını gizli bir yere yaptırmıştı. Bog mezarı, yani turbesi ise Hunların ünlü Hsiang-kuo geyrinin güneyine inşa edilmişti²⁶. Çin'in bugünkü Kansu bölgesi civarında kurulmuş olan Kuzey Liang Hun Devleti (M.S.397-439) yıkılmadan önce bir takım uğursuzluklar bağ göstermiştir. Bu uğursuzluk işaretlerinden birisi de ecdada ait bir turbenin merdiveninin çökmesi de kaynaklardan öğrenilmektedir²⁷.

Edinilen bilgilere göre Tatarlarda Hanın ölümünden sonra karargahı dağıtılmadı. Bu karargahta onun hanımlarından biri oluncaya kadar yagar, onun ölümünden sonra ise karargahta sulaleye mensup biri bulunmazsa oraya yüz kadar muhafız bırakılıyordu. Bu muhafızlar ise "ruhlara tıpkı dirilere olduğu gibi" hizmet ederlerdi. Cengiz'in dokuz karargahı sekiz ak ev veya ak çadıra çevrilmiştir. Sanang-seçen'e göre bu ak evler Uryanhitlar tarafından korunmaktaydı²⁸.

Kaynaklara göre Cengiz Han 18 Ağustos 1227 yılında Doğu Kansu Bölgesinde öldükten sonra mezarı bilinmeyen bir yere yapılmış, mezarını yapanlar mezar yerini kimseye söylemesin diye öldürülmüştü²⁹. Mezarın nereye yapıldığı hakkında çeşitli rivayet ve tezler vardır. Ancak anıt mezarının yapıldığı ve günümüze kadar geldiği bilinen bir gerçektir. Bu anıt mezar hakkında bilinenler asıl mezarına dair bilinenlerden daha net ve tafsilatlıdır.

Cengiz'in turbesi hakkındaki verileri Çinli ve diğer yabancı seyyahlar ve tarihçiler ve elçilerden ediniyoruz.

Cengiz'in ölümünden on yıl gibi kısa bir süre sonra (1237) bir Çinli elçinin seyahat raporunda onun mezarını gördüğü hakkında bir kayıt bulunmaktadır. Verdiği tariflere göre mezar kuzey-batıda Kentey Dağları ve Onon Nehri civarındadır³⁰. İnan'ın Regidettin'den aktardığına göre Cengiz'in "dokuz orda" sı bulunuyordu. Bunlardan dördü hanımlarına diğerleri ise küçük oğlu Tuluy ile generallerine aitti³¹. XVII yüzyılda Cengiz'in anıt mezarı en sonunda Sari Irmak'ın yukarı havzasına "Dost Prenslar Ülkesi" anlamına gelen Ejen-Khoroo'ya nakledilmiştir³².

²⁶ CS. 104A, s. 2720.

²⁷ SLKCC, 97, s.671.

²⁸ A. İnan., a.g.e., s. 378, 380.

²⁹ J.P. Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, İstanbul, 2001, s. 227-228.

³⁰ *Moğolların Gizli Tarihi*, s.238.

³¹ A. İnan., a.g.e., s. 378.

³² Potanin'den aktarılanlara göre arka taraftaki bir çadırda, bakır ya da gümüş bir tabut içerisinde Cengiz'in kemikleri bulunmaktaydı. A. İnan., a.g.e., s.383.

Bugünkü Çin Halk Cumhuriyeti İç Mogolistan Bölgesinde Hsin-chieh kasabası, Ejen-khoroo³³ Sancağı, Yeke Juu Oymağında bulunan anıt mezarda Cengiz Han'ın kutsal emanetlerini oluşturan şahsi eşyaları korunmaya alınmıştır. Bu taşınabilir anıt mezar birkaç gadirdan oluşurdu ve adına "Nayman chagaan ordon"³⁴ yani "Sekiz Ak Ev" denirdi.

Rivayetlere göre Cengiz'in ölümünden hemen sonra oğlu Ögedey Han (1186-1241) bütün Moğol kabilelerinden 500 aile Darkan³⁵ seçmiş ve bunları anıt mezarın muhafızları olarak atamıştır. Bu ailelerin oluşturduğu kadırlardan dolayı zaman içerisinde bu bölgeye "Ordos" adı verilmiştir. Darkanlar genellikle Kereit, Şiranot ve Oyrat kabilelerinden seçilmişlerdir. Uryanhitlar gibi kamlık özelliklerinin eskiden var olup olmadığını bilemediğimiz bu görevliler bugün Moğollar arasında şamanizmin temsilcileri olarak kabul edilmektedirler. Bu bilgiden yola çıktığımızda, bunların görevlendirildikleri dönemlerde de dini özelliklerinin olduğu ihtimali ortaya çıkmaktadır.

Darkanlar iki gruba ayrılırlardı:

1- Baruun Yaamutad; yani Sağ veya Batı kanat. Bu kısım Darkanlara "kutsal Darkad" da denir. Arulad, Kereit, Joigurchin, Baragut, Merkit, Torgaut, Mangut, Oyrat, Kongrat kabilelerinden oluşurlardı.

2- Juun Yamutad; yani Sol veya Doğu kanat. Bunlara ise "Siilde-in Darkad" yani "Darkanların ruhu" da denilmektedir. Calair, Khonkhotan, Agtachin, Khonichin, Süldüs, Sönid, Longkhochin, Bagatur ve Uryanghayları kapsardı.

Darkanlar, Kubilay Han'ın emriyle Cengiz Han için özel dini törenler düzenlemekle görevlendirildiler. Buna göre bir yılda dört kez tören yapılmaya başlandı. Bunlar:

- 1- 21 Mart. (En önemli tören)
- 2- 15 Mayıs
- 3- 21 Eylül

³³ Ejen: Prens. Sahip ; Khoroo: saray.

³⁴ Ordon, Moğolca "Han sarayı" anlamına gelmekte olan "Ordo" kelimesinin çoğul halidir. Ancak burada saygı duyulan eşyalar olarak ele alınmalıdır.

³⁵ Darkanlar azad edilmiş kölelerdir. Bunlar efendisinin isteği üzerine Han'ın da onayı alınarak tüm vergi ve cezalardan muaf tutulan imtiyazlı bir sınıftır. Darkan kelime anlamı olarak "vegi mukellefiyeti olmayan" anlamına gelmektedir. Eski Uygurca'da "memur" anlamında kullanıldığı görülmüştür. Kaynaklarda hali olan "Darkad" olarak geçer. B.Y. Vladimirtsov, a.g.e, s. 175. 241-243, 255-256; Moğolların Gizli Tarihi, s.15, 222.

4- 3 Ekim

Bu törenlerde onun ruhu için gıgекler ve yiyecekler sunulur, dini törenden sonra ise binicilik, ok atma ve şarkı söyleme yarışları yapılır³⁶.

Darkanların en ust görevlisi Jinong idi. Yuan Hanedanlığı (1279-1368) zamanında tören işleriyle ilgili en ust düzey memur olan Jinong, darkanlardan değil, Cengizin soyu "Altın Urug" olarak anılan Borjiginlerden segilirdi. Jinonglar zaman içerisinde yükselerek önce saray içinde görevlendirilmiş sonraları ise devlet işlerinde en ust düzey bakan olarak yükselmiştir³⁷.

Cengiz'in taşınmaz anıt mezarı ise Japon ordusunda albay olan Kanagawa Kosaku tarafından 1942 yılında Ulan khoto şehrinde bulunmuştur. Albay bu durumu Moğollarda milliyetçilik fikrini uyandırmak için kullanmayı denemiştir. 17 Mayıs 1939 da başlayan Japon işgali sırasında Moğol-Japon işbirliğiyle Kuei-shui³⁸'ye nakledilmiş fakat bu durum İç Moğolistan'da büyük protestolara sebep olmuştur Bunun üzerine Çin'deki Kuo Min-tang hükümeti kutsal emanetleri Kansu Eyaleti Hsin-lung Dağı³⁹'ndaki bir taoist tapınağına yerleştirmiştir. Tairbenin 1948 yılı yazındaki durumu turbeyi bizzat ziyaret eden Kuvayim Sabri Baykuzu tarafından şöyle anlatılmaktadır:

"Tapınağına yaklaşık 250 basamaklı bir taş merdivenle çıkılarak ulaşıyordu. Merdivenlerin başlangıcında bir bölük Çinli asker bulunmaktaydı. Ama bu askerlerin tıpkı diğer Çinliler gibi tapınağına çıkması yasaktı. Çinli tahterevancılar (taşıyıcılar) ancak basamakların bitim yerine kadar çıkabiliyor, daha ileri gitmelerine izin verilmiyordu. Cengiz'in tairbesini oluşturan mavi ipek çadır, tapınak içerisinde, tapınağın duvarları kaplanarak kurulmuştu. Çinlilerin girmesi yasak olmasına rağmen biz Uygurlara yasak uygulanmadı.

Çadırın içinde bizimle Uygurca konuşan Moğol budhist rahiplerin Cengiz Han'a ait olduğunu söylediği kılıç, oklar ve yaylar ile mızrak vardı. Mızrağın ucunda anlatılanlara göre Cengiz'in öldürdüğü her kigiden aldığı bir tel saçtan olugan çeşitli renklerden büyük bir sac tomarı görünüyordu. Ayrıca bunlardan başka biri büyükçe diğerleri bundan biraz daha küçük olan üç

³⁶ http://www.sciencedaily.com/encyclopedia/cengiz_khan 07.05.2004.

³⁷ Mançuların Ming Hanedanlığı (1644-1912) zamanında jinongların görevi oldukça önemli olmasına rağmen yine Darkanların başkanı olarak Mançu sarayında varlığını sürdürmüştür. En son Jinong. Ochir-Khuyagtu 1949 yılında olunca Komünist Çin hükümeti Darkanlar sistemine son vermiştir. <http://www.mongols.com/history.htm> 07.05.2004.

³⁸ Bugünkü İç Moğolistan'ın başkenti olan Hohot şehrinin Çince eski adıdır.

³⁹ Lan-chou şehrinin güneyindeki Yu-chou kasabası sınırları dahilindedir.

sanduka (kutu) vardı. Biiyik sandtk altına ve gümüşle kaplıydı. Büyük olanın Cengiz'e, küçüklerin ise hanımlarına ait olduğu ve iglerinde bu kişilerin kiilleri bulunduğu söylendi. Çadırda çok eski bir ayna ve Cengiz'in resmi de bulunmaktaydı.

Çadırı sarı giysili Moğol Budhist rahipler korumaktaydı. Tapınağın dışında sürekli olarak dua okuyan rahipler vardı. Sayılarını yaklaşık 250 olarak tahmin ettiğim bu Moğollar Yılduz⁴³ bölgesinin Moğollarıydı ki bunlar Torgau⁴⁴ olarak bilinirlerdi⁴².

Turbe, Kansu'da on bir yıl kaldıktan sonra ise Ch'ing-hai'daki Tear Tapınağına nakledilmiştir. Çin Halk Curnhuriyeti kurulduktan sonra ise 1954 yılında İç Moğolistan'daki asıl yeri olan Ejen-khoroo'ya getirilmiş, ayrıca burada yeni bir anıt mezar inşa edilmiştir⁴⁵.

Ejen-khoroo'da bulunan anıt mezar yani "Sekiz Ak ev" i oluşturan çadırlar gunumuzde kullanılan Moğol çadırlarından değildir. Bu çadırlar birkaç duz ağaç dalının birbirine bağlanmasıyla oluşturulan iskeletin üzerinin kapatılmasından meydana gelen tiirden bir çadırıdır. Bu çadırın diğerlerinden farkı tepedeki duman deliği yani penceresinin olmamasıdır. Ayrıca tepesinde bir boyun bulunur. Bu çadırların eski tip Moğol çadırı olduğu tezinin yanısıra Cengiz'in bir savaş oncesinde öldüğü goz onune alındığında bunların savaş sırasında kurulan bir çeşit askeri çadır olduğu da ileri sürülmektedir. Bu tip çadırlara "çomçog" denilmektedir. Cengiz Han'in kutsal emanetleri için yapılan bu çomçoglar sırasıyla şöyledir.

1- Börtegeljin Hatun Ordunu

Borte Cengiz Han'in ilk hanımıdır. Ordon'un asıl yeri Bayan Changkhug Nehrinin Yeke-juu Birliğinin Ejen-khoroo Sancağı (Ordos olarak da bilinir) da, bugünkü İç Moğolistan Bolgesi Altan Shireet kasabasının 25 km

⁴³ Doğu Türkistan'ın Turfan'ın batısında, Urumçi şehrinin giineyindeki Karaşehir ile batıdaki Tekes Yaylası arasında bulunan bolgenin adıdır. Adını Bağraş Golüne dokiilen Yeke Yılduz Nehrinden alır.

⁴⁴ Torgaut, Moğolların Gizli tarihi'ne gore "Gündüz muhafızları" anlamına gelmektedir. Kelime Türkçe "Turmak, durmak" kökünden türemiştir. Tekil hali "Torgaul" dur ve Uygurca "Karakol" anlamına gelir. Anlaşılan bu görevliler tıpkı Darkanlar gibi daha sonra bir kabile olarak anılmışlardır.

⁴⁵ Baykuzu Kıvılcım Sabri, 74, Lise rnezunu, Doğu Turkistan, Kulca.

⁴⁶ Çinlilerin yaptırdığı bu anıt mezar Çin imparator sarayı tipindedir ve Moğolların fikri alınmadan yapılmıştır. Mogollann anma törenleri ise dans, şarkı, film gösterileri gibi faaliyetlerin de eklenmesiyle komunist propoganda törenlerine döndürülmüştür. 1966-1976 yılları arasındaki kultur devrimi sırasında kutsal emanetlerin bazıları hariç çoğu tahrip edilmiştir. Bugün bu anıttaki Cengiz Han'a nit olduğu soylenen bir çok eşya imitasyondur. <http://www.ben-an-window.com.cn/ChinaInfo/HistoricalRemains/11901619/yuandai/indexe.htm> 07.05.2004.

güney batısında idi. Orijinal ordu qıftı çomçogdu. Çomçogda hatuna ait "kuurçaq" yani sandık vardı. Sandık 120x77x99.5 cm büyüklüğündeydi. İçinde Hanla ilgili törenleri anlatan eski tarihi kitaplar mevcuttu. 1966 yılı Eylülünde Kızıl Ordu tarafından tahrip edilmiştir.

2- Hulan Hatun Ordonu

Hulan Hatun Cengiz'in ikinci hanımıdır. Ordonu Ejen-khoroo'nun 7,5 kmgüney-batısındadır. Onun da ordonu qıftı çomçogtu. Kuurçaqında onun ve Cengiz'in portresi vardı.

3- Görveljin-goo Hatun Ordonu

Ejen-khoroo'nun 120 km doğusunda Juun gaar (Cungar) sancağında idi. Ordonu qıftı çomçogtu. Sandığı sandal ağacından yapılmış, altın ve gümüşle süslenmişti. Bu ordonda Cengiz'e ait iki kılıç ve o yıllara ait tören kitapları vardı.

4- Öndügön chagaan, Cengiz'in kıratı

5- "Eseg-in Kunug", Kırmızı Tulumu ordonu

6- "Koor Saadag", ok ve yaylarının ordonu

7- "Jiloo", Dizginlerinin ordonu

8- Hazine ordonu

Değerli mücevherler, altın ve gümüş eşyalarla birlikte eski Moğol tarihini ve hanların törenlerini anlatan kitaplar vardı. Bu kitaplar, Chagaan Tiik (Ak tarih), Ulan Tiik (Kızıl tarih), Shar Tuk (Sarı Tarih) ve Altan Biçig (Altın Kitap) idi.

İslâmiyet öncesi Altay kültürünün günümüze kadar uzanan türbedarlık geleneğine en önemli örnek Cengiz'in türbesini korumak ve beklemekle görevli olan bu türbedarlardır. Yüzyıllarca birlikte yaşadıklarından dolayı bir boy olarak anılan bu muhafızlar zaman içerisinde tamamen birer dini görevli haline gelmişlerdir. Özellikle Uryanhit ve Darkanlar günümüz Moğolistan'ında şamanizmi yaşatmaya devam eden boylar olarak bilinmektedirler.

Tüm bu bilgilerin ışığında aslında İslâmiyet ile gelen bir gelenek olarak bilinen türbedarlık geleneğinin kokunun İslâmiyet öncesi Türk ve diğer Altay kavimlerinde çok eskiden beri var olduğunu söylemek mümkündür. Daha kesin sonuca varabilmek için Çin kaynaklarının tamamıyla tercüme edilmesi sonucunda bu geleneğe dair farklı örneklerin olup olmadığını yakından takip edeceğiz.